

VÖRÖS KLÁRA

A könyvtár mint nevelési szintér és értékszimbólum

Ugrin Márta emlékének ajánlva

Elcserélnék-e a nemzeti könyvtár egyetlen példányban létező dokumentumait egy-egy aranyrúdert? A legrégebbi magyar összefüggő szöveget, a Halotti beszédet, a Corvinákat, Kölcsey kézírásával a Himnuszt? Ezek úgynevezett értékellenőrző kérdések. Azt tudakoljuk ilyenkor, hogy valami mérhető-e valamilyen mértékegységgel, s ezáltal ki tudjuk-e fejezni, mennyit ér? S ha igen, mit tudunk ezzel kezdeni? Ha mondjuk, kiszámolnánk, hogy egy Corvina két rúd aranyat ér, akkor ez azt jelentené-e, hogy erre beváltható, ezzel elcserélhet, ezzel egyenértékű?

A nyitó kérdés, bár egy kicsit provokáló, az alaphelyzet mondhatni mindennapi. Naponta mérlegeljük valaminek az értékét, fontosságát. Az esetek többségében ezek nem is igazi dilemmák. Az a társadalmi tér, amelybe beleszületünk már kész értékstruktúrával vár minket. Tudunkra adja, mi az érték: a szokásokkal, a tettekkel, a mesékkel, a pénzzel, a munkamódokkal, az együttélési formákkal, a jogrendszerrel, az intézményrendszerrel. Mindezek törvényszerűségeket tükröznek, viszonyulási utakat kínálnak, hogy a bármivé válható ember (ld. Nietzsche: az ember, mint nem fixált lény) társadalomba nevelhető, kultúrába formálható legyen. S valóban, történik velünk valami „óvodától egyetemig”.

Egy felnőtt ember válaszában kiszámíthatóságához, a helyes felfogás kifejlődéséhez hosszú az út. Érték- és norma intenciókat kapunk, elvárt szerepeket tanulunk, referenciaszemélyek véleményét vesszük figyelembe, vagyis nevelésben részesülünk. Így közvetítődnek felénk az értéktartalmak. A könyvtár¹ a fent említett társadalmi tér része, értékstruktúrájának eleme. Téziseink a következők: a könyvtár nevelési szintér, a könyvtár értékszimbólum.

A könyvtár mint nevelési szintér

A nevelés az élet minden területével összefüggő jelenség, nem csupán pedagógiai gyakorlat. Szintere is számosabb, mint a család és az iskola. A könyvtár egyike azon tényezőknél, melyek determináló hatása formálja az embert. Az iskola és a könyvtár intézményrendszere egy tőből nőtt ki. Az írásbeliség civilizációiban a kezdetektől fogva egymást feltételező és támogató intézmények. A könyvtár tradíciói és kötelezettségei között meghatározó a nevelőkészség. Látszólagos visszahúzó mivolta ellenére nem csupán közvetít, s végképp nem csupán afféle kiszolgáló attitűd a sajátja. A könyvtár nevelési környezet abban az értelemben, amennyiben a nevelés tartalmát többnek te-

kintjük szocializációs hatóerőnél. A nevelés lényege e tágabb felfogás szerint az értékek és erények mentén való tökéletesedés. A könyvtár legjellemzőbb nevelési funkciója abban áll, hogy szabaddá tegye a könyvtárhasználatban a hozzá fordulót. Mozdítson elő olyan célokat, melyeknek eszközei a könyvtár értékeket képviselő forrásai. Váljon a használók javára a felelősséggel szolgáltatott gyűjtemény.

A könyvtár az egyik legősibb intézményként él az ismeretrögzítő ember mellett. Pusztán a létével is nevel. Erősíti a kultúrába vetett hitet és bizonyítja, hogy az ember tudása átörökíthető. A könyvtár nemcsak a tudás és a kultúra fontosságának lehet jelképe, hanem az emberé is, akinek ezek szerint szükséges a gondolatait intézményesen őrizni és továbbadni. Nevel továbbá több ezeréves túlélésével. Az agyagtábláktól a CD-ROM-ig terjedő hatalmas időszakaszban úgy változtatta meg működését, hogy lehetővé tegye saját maga számára a jobb alkalmazkodást. Krízisiben a könyvtár mindig új adaptációkat talált fel. Az erények és értékek mentén való tökéletesedés szintereként konkrét nevelési tartalmak közül kiemelhető a morális, a kognitív és az affektív elem.

Morális tartalom a könyvtár működésében

A könyvtár morálisan jó, mert jó a közösség, az emberiség számára. Tevékenysége az emberek javára végzett munka Funkciója az emberi létezés teljességét szolgálja, a véges memóriákat kapcsolja össze hibátlan egésszé. Természetes módon illik bele egy gondolatait dokumentálni képes, társadalomban élő lény intézményei közé.

A közösség intézményei közül az elsők között találkozhat vele a gyermek. Segít megérteni a többi működését, használatuk morális jellegzetességeit is. Célja lehet tehát a korai könyvtárhasználatra ösztönzésnek, hogy a gyermek etikai helyzetekkel, kérdésfeltevésekkel találkozzon, s elsajátítsa a közösség érdekeit figyelembe vevő erkölcsi magatartást. Gondoljunk csak bele, csupán azzal, hogy beiratkozik, alapelveket és működést érthet meg. A felelősségvállalás, az elfogadás, a norma-, szabály- és értékkövetés általa még nem is definiált szavait a személyesen vele megtörténő gyakorlaton keresztül élheti át. A kölcsönzés – a felszín rutinján túl – felfogható morális interakciók sorának: megbízhatóság, bizalom, becsületesség, önfegyelem, alázat, igazságosság, következetesség, következmények elfogadása, méltányosság rejlik a vonalkód lehúzásának pár másodperces műveletében.

A könyvtár természetesen mindezeket túl közvetlenül is világossá teszi normáit. Könyvtárhasználati szabályzatban, használói útmutatókban deklarálja, hogy mi a jó és mi a helyes, de minden könyvtáros tudja, a számtalan morális helyzet, a lehetséges megoldási módok sokfélesége maradéktalanul nem rögzíthető, s azt is, hogy aki csak szabályokat állít fel, az igazán nem tud mivel nevelni.

Kognitív tartalmak és könyvtár

Képzeld el, miket olvashatna, honnét tájékozódhatna, milyen ismeretekhez juthatna hozzá az, aki egy könyvtár nélküli világban élne? Tudva azt is, hogy a könyvtárnak nemcsak információforrásai vannak, hanem rendelkezik az információ feldolgozás és

közvetítés mechanizmusaival. Jellegzetes attitűdje a könyvtári munkának, hogy az ismeretekhez való eljutás könyvtárosi kompetenciáit át kívánja adni. Nem pusztán arról van szó, hogy segítséget nyújt, mert ennek adaptációja korlátozott, hanem tanít, érdeklődést alakít ki, önművelésre készít fel. Nem véletlen, hogy többek szerint szerepe egyenrangú az iskoláéval, de mindenképpen folytatja az iskola nevelőmunkáját, s a kezdetektől fogva együtt létezik az iskolával. Az amerikai közkönyvtárakat „*a nép egyetemének*” is nevezik. Az angol és amerikai törekvések méltatásául fejtette ki nézeteit Ferenczi Zoltán *A könyvtárak mint a nemzeti művelődés eszközei* címmel a Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetségének közgyűlésén 1909. szept. 26-án, Nagyenyedén.² Ebben a beszédében idézi, hogy Morei (1908) úgy fogalmaz: „*a szabad közkönyvtárak az egyetlen, egy szabad néphez méltó oktató eszközök*”. Idézi továbbá Pellisont: „*A szabadtanítás összes eszközei közt a nagy népszerűség könyvtára az, melynek túlnyomóan legtöbb a nevelő és szociális hatása.*”

A könyvtári tevékenység középpontjában ma már nem az őrzendő dokumentum áll, hanem a közvetítendő ismeret, kultúra. Nem a gyűjtemény, hanem a használója. A ma könyvtára a használó könyvtára. A könyvtárban folyó megismerő és kultúraelsajátító tevékenység kontextusába tartozik az egyenlő esélyű hozzáférés, a forráshitelesség garantálása, a felhasználó eszköz-birtokossá tétele a tartalmak keresésében és választásában, új elemként: a használói közösségek tudásának beépítése és összekapcsolása (ld. könyvtár 2.0).

Minden könyvtárban ott rejlik az emberiség rekonstruálható ismerete és annak vállalt kompetenciája, hogy biztosítsa és tanítsa a hozzáférést az információhoz és a kultúrához. A könyvtáros és a könyvtárhasználó kapcsolatának központi struktúráját a kérések alkotják, s e kérések zöme az ismeretszerzést, a kultúrabefogadást célozza.

Affektív jellemzők a könyvtárban

A könyvtárak rendíthetetlenül gyűjtenek, őriznek, feldolgoznak, továbbadnak – maga a mechanizmus érzelmek nélküli. Érdekeiket a rendszer racionális működéséhez igazítják. A könyvtárral kapcsolatos igénykörben viszont mindig is benne volt, hogy nem csak információt, hanem érzelmeket, élményeket is várnak tőlük. Az atmoszféra élményét, a szívesen látottság élményét, a felhasználó központúság élményét. A könyvtárosság az ún. segítő vagy szolgáltató kapcsolatok közé tartozik, melyek érzelmi megítélése eleve pozitív.

A könyvtárost szeretik, ha nem is választják tömegesen szerepmintául, vagy vonatkoztatási egyénnek. A gyermek könyvtárlátogatók és a könyvtárosok között kifejezetten gyakori a bensőséges viszony. A gyerek számára a könyvtáros olyan személy, akitől tanul, aki megtanítja tanulni, de nem osztályozza. Akivel kapcsolatban tudatában van az alá-fölérendeltségi viszony, de ennek az iskolával ellentétben alig érzékelhető a rituáléja. Akivel beszélgetve félreteheti az iskola kommunikációs sémáit, akit könnyebb megszólítani, akivel szabadabb a beszélgetés. De a felnőtt könyvtárlátogatók számára is fontos társ-kapcsolata a könyvtáros. Gyakran informálisba forduló társadalmi kapcsolat ez, jellemzően személyes, lényegét tekintve bizalmi viszony. A kölcsönös

függés tanult bizalma, mely elősegíti az együttműködést, s nem ébreszt kétséget sem a nyújtott információval, sem annak etikus felhasználásával kapcsolatban. Tehát racionális önértéke is mindkét félnek.

A könyvtár sokféle érdekelthez szól, hidat képez a tömeg- és magaskultúra befogadói között. Nem tesz különbséget az információs társadalom információban gazdagjai és szegényei között. Az egész közösség javára működik. A szolgáltatást átszínezik emberbaráti érzések is. A ma könyvtára közösségi tér, találkozóhely. Társadalmi terektől és időktől függetlenül jelen van vele kapcsolatosan egyfajta érzelmi reakció, amellyel az emberek a könyvtárat a tartósan preferált intézmények közé helyezik. A fenti tartalmak meglétének következtében, tézisünket megerősítve elmondhatjuk, hogy a könyvtár nevű intézmény nevelésre van rendelve.

A könyvtár mint értékszimbólum

A könyvtár azóta értékszimbólum, amióta az elsőt közülük létrehozták. Annak ellenére, hogy kezdetben elsősorban a praktikumot, a racionalitást szolgálták (termelési adatok, csillagászati mérések archiválása), ebben rejtett hihetetlen értékük is: a túlélést, a hatalmat szolgálták. A ma könyvtára értékszempontoknak alávetett, értékszempontokat megtestesítő konstrukció. Tevékenységmezőiben jelen van az értékörzés, az értékrementés, az értékorientálás.

Persze nem az a kérdés, a könyvtár értékes-e. Nyilvánvaló mindenki számára, aki civilizációban, áthagyományozott ismeretek között él. Inkább az, felismerjük-e értékorientáló aspektusait, érték mivoltát átéljük-e a mindennapokban? Meg tudjuk-e indokolni, számunkra miben rejlik értéke?

Mondjuk, a „számok beszélnek”, s gyakorta mérik számokkal a könyvtár értékét.³ De milyen értéket képvisel az ilyen „beszéd”? Valóban azt vonhatjuk-e le ebből, hogy ha többen látogatták a mozikat, akkor azok az intézmények az értékskálán magasabb helyen vannak? Ha „forognak a könyvek” és nem „a polcokon porosodnak” (értsd: nagy számokat tükröz a kölcsönzési statisztika), akkor az a könyvtár értékteremtőbb? Az értékelést nem redukálhatjuk számértékekre. (Nota bene a görög olimpiákon nem tartották nyilván a győzelmek számértékeit, időeredményeit.) Könnyű lenne, ha egy tárgyban (aranyrúd) vagy egy számhalmazzal (statisztika) mérhetnénk valaminek az értékét. Könnyű, ugyanakkor a kultúra teljes mértékű figyelmen kívül hagyását jelentené. Az effajta értékmérés leegyszerűsítene az összetettséget. A társadalmi, etikai, kulturális, érzelmi dimenziókat egydimenziós értékke redukálná. A számok persze valamit mondanak: azt érzékeltetik, hogy a praktikus érték és a teoretikus érték az élet mindennapi helyzeteiben nem mindig találkozik.

Amikor arról beszélünk, hogy a könyvtár értékszimbólum, akkor egy komplex tulajdonságát és egy elvont sajátosságát emeljük ki. A könyvtárról alkotott képeink sem egy konkrét könyvtárat festenek le. Ezek elvont képek, de nélkülük pontatlan lenne a konkrét kép. Mint ahogy „a könyvtár érték” megállapítás absztrakció maradna csupán, ha az ezt megfogalmazó személyiségétől, életkörülményeitől, tárgyi, szellemi világától nem nyerne értelmet, illetve ha nem értenénk bele az adott történelmi – társadalmi – lélektani háttér értékdimenzióját.

A (köz)könyvtár klasszikus és elvont tulajdonságlistája: csendes, nyilvános, szolgáltatásképes, dokumentumőrző, szórakozási-rekreációs lehetőséget kínáló, egyenlő esélyeket nyújtó, kulturális örökségvédő, információközvetítő, tudást segítő. Könyvtáraink, ahová járunk - ezzel együtt vagy ezzel szemben - lehetnek hidegek, zsúfoltak, rosszul felszereltek, s ha egy bizonyos könyvtáros van szolgálatban, akkor a légkör lehet akár feszélyezett, a szolgáltatás kelletlen is. Tehát az értékelésünket befolyásolja, meghatározza, hogy mely jellemzőkből alakítjuk ki benyomásainkat róla, hogy milyen tapasztalataink alapján mely tulajdonságát emeljük ki. Ezek a tulajdonságok rögzülnek a saját és a társadalmi értéktartalmakban. A ma közkönyvtárának jellemző értéktartalmi tulajdonságokban kifejezve:

- az emberiség kulturális örökségét megőrző,
- társadalmi missziót teljesítő,
- nyílt szellemű, a szellemi szabadság demonstrálója,
- demokratikus alapjoként szabad hozzáférésű,
- az esélyegyenlőség támasz intézménye,
- közösségteremtő,
- szolgáltatásaiban nagy változékonyságú,
- szolgálatkészségre és szolgáltatóképességre törekvő,
- felhasználó-központú,
- az önálló informálódni tudás képességének egyik kialakítója,
- a tudástartalmak elérhetőségének garantálója,
- olvasóvá nevelő, az olvasáskultúra fejlesztője,
- az értékválasztási szokások kialakítója, a szocializáció egyik színtere.

A könyvtár érték, mert hozzásegíti a társadalmat a működéséhez, mert többet nyújt, mint amit egy generáció interpretálhat, mert pozitív többletet képvisel, mert segíti kiteljesedésünket, és mert értékesnek tartják. A könyvtárban (léteben, munkájában, emberi kapcsolataiban) jelen van az etikai, az esztétikai, a szellemi, a gazdasági és a használati érték egyaránt. Minden a társadalomban meglévő érték és norma fellelhető működésében.

Kell-e még a könyvtár (Are libraries still necessary)? kérdi egy amerikai kisváros könyvtárigazgatója⁴, majd a manapság egyáltalán nem költői kérdésnek minősülő saját felvetésére így válaszol:

„Egy jól felszerelt és zökkenőmentesen működő könyvtár a helyi közösség egészségének és életrealitásának zsinórmértéke. Fizikai térként megtestesíti azt az értéket, amellyel saját jóléte zálogaként egy közösség felruházza – és elismeri – az információt. Nyilvános forrásként pedig Gloucester város könyvtára, a Sawyer Free Library továbbra is a település információs központja marad. ... A város kapuja a nyomtatott szöveg és a digitális információ világához, s az egész közösség robottus katalizátora.”⁵

Jegyzetek:

¹ A cikk a könyvtár szót általános értelemben használja, így nem csupán az iskolai könyvtárra vonatkoztatva beszél a könyvtárról, mint nevelési szintérről sem.

- ² Ferenczi Zoltán: A könyvtárak mint a nemzeti művelődés eszközei.
URL: http://www.ki.oszk.hu/kf/e107_plugins/content/content.php?content.73
[2008.03.13.]
- ³ A 2006-os magyarországi statisztikai (KSH) adatok szerint 11,6 millióan váltottak mozijegyet, ugyanebben az évben a közkönyvtárakba 1,489 millió olvasó iratkozott be.
- ⁴ Brisson, Roger a Gloucester Daily Times 2007, március 16-i számában.
- ⁵ Fordította és közreadta Bánhegyi Zsolt a KATALIST levelezőlistáján.
URL: <http://listserv.niif.hu/pipermail/katalist/2007-March/030794.html>
[2008. márc.13.]

Klára Vörös: The library as an educational place and as an emblem of worth

In our changing world and in the developing information society is also the role of the libraries transformed. Libraries are more and more expected by society to be user-oriented, and to bring life long learning into focus of its services. At the same time such lasting worthes, as saving values or help how to choose worth or the library as an educational place are relegated to the background. The author discusses this, also a lot of negativ elements possessing trend and persuads by the force of numerous arguments her statement, that „the library as institution is intented to education”.

Klára Vörös: Die Bibliothek als Schauplatz der Erziehung und Wertensymbol

In unserer sich wandelnde Welt, in der sich entfaltende Informationsgesellschaft formt sich auch die Rolle der Bibliothek um. Immer mehr wird Verbraucherorientiertheit, Anpassung der Dienstleistungen zum lebenslangen Lernen gefordert. Inzwischen werden dauerhafte Werte zurückgedrängt, wie Wertebehütung, Hilfe bei Wertenwahl oder die Erziehungsrolle der Bibliothek. Die Autorin stellt die These auf: „das Institut – namens Bibliothek – ist zur Erziehung bestimmt“ und mit einer Reihe Argumenten beweist sie diese These.